

ΠΕΡΙΚΛΗΣ: Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Η Αγαρίστη ήταν εγγονή του Κλεισθένη και είχε παντρευτεί τον Ξάνθιππο από το δήμο του Χολαργού. Ο Ξάνθιππος, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ήταν από τους γενναίους στρατηγούς της Αθήνας που είχαν διακριθεί στον πόλεμο εναντίον των Περσών. Λίγες μέρες πριν γεννήσει η Αγαρίστη, είδε ένα παράξενο όνειρο. Πως τάχα αντί για παιδί είχε αποκτήσει ένα λιοντάρι! Ξύπνησε τρομαγμένη και διηγήθηκε το όνειρο της στον άντρα της και στις δούλες του σπιτιού, που ξύπνησαν κι αυτές κι έτρεξαν κοντά της να δουν τι της συμβαίνει.

- Ήταν ένας τρομερός εφιάλτης! συμπλήρωσε αναστενάζοντας η Αγαρίστη.

Σίγουρα κάτι κακό πρόκειται να μου συμβεί.

- Μα... αυτό είναι σπουδαίο όνειρο! την παρηγόρησε μια από τις δούλες της. Το παιδί που θα γεννήσεις θα είναι αγόρι, θα γίνει δυνατό και περήφανο σα λιοντάρι και θα είναι ο πρώτος ανάμεσα στους άλλους ανθρώπους. Δεν έπεσε καθόλου έξω στην προφητεία της η δούλα. Ο γιος της Αγαρίστης και του Ξάνθιππου, που γεννήθηκε λίγες μέρες αργότερα και του έδωσαν το όνομα Περικλής, έμεινε στην ιστορία σαν ένας από τους πιο διάσημους ανθρώπους, όχι μόνο της εποχής του και της Αθήνας, αλλά όλου του κόσμου και όλων των εποχών.

Δημότης του Χολαργού ήταν λοιπόν ο Περικλής, που γεννήθηκε μάλλον το 495 ή το 490 π.Χ. Ανήκε στην Ακαμαντίδα φυλή και ήταν συγγενής με τους Αλκμεωνίδες. Η καταγωγή του ήταν αριστοκρατική, όμως αυτό δεν τον εμπόδισε ν' ακολουθήσει το κόμμα του Εφιάλτη, που σαν ιδεολογία του είχε την ισότητα όλων των πολιτών. Ο Εφιάλτης, που ήταν ένας από τους πιο τίμιους πολιτικούς της Αθήνας, σαν τον Αριστείδη το Δίκαιο, έκανε διάφορες αγαθοεργίες στους φτωχούς Αθηναίους, κι άφησε κι αυτός - σαν τον Κίμωνα - ξέφραγα τα κτήματα του για να μπαίνει όποιος θέλει και να παίρνει φρούτα. Μα ο Περικλής είχε άλλη γνώμη. Με τις αγαθοεργίες δεν μπορούσε ν' ανακουφιστεί ο φτωχός λαός. Χρειάζονταν νόμοι, οι οποίοι θα τον βοηθούσαν να ζήσει πιο άνετα. Έτσι, μετά τη δολοφονία του Εφιάλτη, όταν πήρε αυτός την αρχηγία του κόμματος του, άρχισε να προπαγανδίζει στην Εκκλησία του Δήμου τις ιδέες του. Ήταν τρομερός ρήτορας και κατάφερε πολύ εύκολα να παρασύρει με το μέρος του την πλειοψηφία των Αθηναίων. Παραμέρισε το εμπόδιο του Κίμωνα, αφού κατάφερε να τον εξοστρακίσει με την κατηγορία πως ήταν φίλος των Σπαρτιατών κι έτσι ανάλαβε αυτός τις τύχες της Αθήνας, σαν Άρχοντας στρατηγός.

Στα αγάλματα όπως και στα νομίσματα όπου έχει χαραχτεί το κεφάλι του, βλέπουμε πάντα τον Περικλή να φοράει περικεφαλαία. Οι γλύπτες και οι ζωγράφοι του φορούσαν περικεφαλαία για να τον κολακεύουν και να κρύβουν το άσχημο, το μακρόστενο, ακανόνιστο και κάπως αστείο κεφάλι του. Οι κωμικοί της εποχής του, εξαιτίας του κεφαλιού του, τον ονόμαζαν Σχινοκέφαλο.

Μπορεί το κεφάλι του Περικλή να ήταν κακοφτιαγμένο, μα το μυαλό που έκρυβε μέσα του ήταν ξεχωριστό. Ήταν φοβερά έξυπνος, με πνεύμα κοφτερό, σεμνός, σοβαρός, ψυχραιμος, ευγενής και προπαντός ένας θαυμάσιος ρήτορας. Μιλούσε ήρεμα, αλλά με τέτοια πειστικότητα, που αιχμαλώτιζε το κοινό του. Σπάνια η Εκκλησία του Δήμου δεν συμφώνησε με τις δικές του προτάσεις και επιθυμίες. Για την τρομερή του αυτή ρητορική δεινότητα, οι Αθηναίοι τον ονόμαζαν Ολύμπιο.

Λέγεται ότι κάποτε, ο βασιλιάς της Σπάρτης ρώτησε το Θουκυδίδη (όχι τον ιστορικό), που ήταν πολιτικός αντίπαλος του Περικλή, αν έχει παλέψει μαζί του και ποιος από τους δύο είχε νικήσει.

- Να παλέψω με τον Περικλή; απάντησε ο Θουκυδίδης. Αποκλείεται, γιατί οπωσδήποτε θα με νικήσει.

- Είναι λοιπόν τόσο δυνατός; ρώτησε ο βασιλιάς της Σπάρτης.

- Αμφιβάλλω αν είναι δυνατότερος από μένα.

- Τότε, πώς θα σε νικήσει;

- Με το στόμα του! απάντησε ο Θουκυδίδης. Έστω και αν τον νικήσω, θα καταφέρει να πείσει τους θεατές ότι με νίκησε εκείνος!

Μ' αυτά τα λόγια, ο Θουκυδίδης ήθελε να τονίσει τη δύναμη της ευγλωττίας του Περικλή. Και να σκεφτεί κανείς, ότι αυτός ο άνθρωπος που αιχμαλώτιζε με τόση ευκολία τα πλήθη, όταν ήταν νέος ήταν αρκετά ντροπαλός και λιγομίλητος κι αποφευγε τον κόσμο. Δεν είχε καμιά διάθεση μάλιστα ν' ασχοληθεί με την πολιτική, γιατί η οικογένεια του είχε ποτιστεί εξαιτίας της με αρκετές πίκρες. Και ο παππούς του ο Μεγακλής και ο πατέρας του ο Ξάνθιππος, είχαν πάρει το δρόμο της εξορίας, εξοστρακισμένοι από

την Εκκλησία του Δήμου. Το ίδιο φοβόταν ότι θα πάθει και ο Περικλής. Αλλά φαίνεται πως το μικρόβιο της πολιτικής το είχε μέσα του, ήταν κληρονομικό, κι έτσι αποφάσισε ν' ακολουθήσει κι αυτός την παράδοση. Τον επηρέασε πολύ ο Εφιάλτης με τον ακέραιο χαρακτήρα του, με την τιμιότητα του και τις όμορφες ιδέες του για την πολιτική ισότητα και την οικονομική ανακούφιση των φτωχών πολιτών. Έτσι, ο γόνος αυτός της αριστοκρατίας, απαρνήθηκε την τάξη του και ακολούθησε φιλελεύθερες και ριζοσπαστικές ιδέες.

Για την τερατώδη ψυχραιμία του Περικλή διηγούνται μια σχετική ιστορία. Μια μέρα, ένας Αθηναίος που είχε άσχημη γλώσσα, άρχισε να τον βρίζει με τα χειρότερα λόγια στη μέση στην αγορά. Ο Περικλής δεν του έδωσε την παραμικρή σημασία. Ο άλλος συνέχισε να τον βρίζει και να τον προκαλεί. Τσιμουδιά ο Περικλής. Κι όταν νύχτωσε και ξεκίνησε για το σπίτι του, ο ενοχλητικός πολίτης τον ακολούθησε συνεχίζοντας τις βρισιές του. Φτάνοντας στο σπίτι του ο Περικλής, είπε στον υπηρέτη του που του άνοιξε την πόρτα: "Σε παρακαλώ, οδήγησε με το φανάρι σου αυτόν εδώ ως το σπίτι του, γιατί δεν θα βλέπεις να περπατήσει με τόσο πυκνό σκοτάδι."

Δασκάλους του ο Περικλής, όταν ήταν μικρός, είχε δυο τρανούς φιλοσόφους, τον Αναξαγόρα και το φυσικό Ζήνωνα. Κατάφεραν και οι δύο να ξεριζώσουν από μέσα του όλες τις δεισιδαιμονίες και να τον κάνουν πρακτικό άνθρωπο. Κι ήταν πολύ πρακτικός ο Περικλής. Μελετούσε μεθοδικά τα προβλήματα της πόλης του, κλεισμένος με τις ώρες στο σπίτι του, δεν είχε πολλές επαφές με τον κόσμο και υπεράσπιζε με πάθος τις αποφάσεις του. Δεν του άρεσε να κολακεύει τα πλήθη, δεν ήταν λαοπλάνος πολιτικός, αλλά σοβαρός και έντιμος, μετρημένος στα λόγια, στις κινήσεις και στις πράξεις του.

Όταν πια έγινε ηγέτης της Αθήνας, άρχισε να εφαρμόζει τα σχέδια του για την ανακούφιση των φτωχών Αθηναίων. Η πρώτη του πράξη ήταν να μοιράσει στους φτωχούς τα χρήματα που περίσσευαν στο δημόσιο ταμείο της πόλης. Ψήφισε έπειτα το νόμο για τα "θεωρικά". Δηλαδή οι φτωχοί θα είχαν δικαίωμα να μπαίνουν δωρεάν στα θέατρα και να παρακολουθούν τις παραστάσεις. Στις μεγάλες γιορτές, όπως τα Διονύσια και τα Παναθήναια, μοίραζε κάποιο χρηματικό ποσό στους φτωχούς για να μπορούν να διασκεδάσουν κι αυτοί.

Ο Περικλής εκμεταλλεύτηκε τη δύναμη της Αθήνας στις σύμμαχες πόλεις και έστειλε πολλούς ακτήμονες αλλά και τεμπέληδες, μακριά από την Αττική. Τους μοίρασε εύφορη γη στην Εύβοια, στα νησιά του Αιγαίου και στη Θράκη. Έτσι, στην πόλη της Αθήνας έμειναν ελάχιστοι φτωχοί. Μια μεγάλη πολιτική πράξη του Περικλή ήταν να αφαιρέσει πολλές αρμοδιότητες από τον Άρειο Πάγο και να τις μεταφέρει στην Εκκλησία του Δήμου και στο δικαστήριο της Ηλιαίας. Έτσι, οι Αθηναίοι πολίτες απέκτησαν τώρα μεγάλη δύναμη. Αυτό βέβαια εξυπηρέτούσε τα σχέδια του Περικλή, γιατί οδηγούσε όπου εκείνος ήθελε την Εκκλησία του Δήμου, αργότερα όμως, μετά το θάνατο του, αυτή τη λαϊκή δύναμη την εκμεταλλεύτηκαν πολλοί λαοπλάνοι πολιτικοί.

Ένας ακόμα φιλολαϊκός νόμος του ήταν η εκλογή των αρχόντων. Τώρα μπορούσαν να εκλέγονται άρχοντες και από τις κατώτερες οικονομικά τάξεις. Παραχώρησε μισθό στους βουλευτές και τους δημόσιους άνδρες, όπως και στα μέλη των δικαστηρίων.

Συμπλήρωσε ακόμα ο Περικλής την οχύρωση της Αθήνας και του Πειραιά με τείχη απόρθητα. Για να γίνει τέλεια αυτή η οχύρωση, χρειάστηκαν 15 χρόνια. Αλλά και οι πολεμικές επιχειρήσεις του Περικλή ήταν σημαντικές. Τιμώρησε τις εχθρικές πόλεις της Αθήνας στα παράλια της Πελοποννήσου. Κατανίκησε τους θράκες που ενοχλούσαν τους Αθηναίους αποίκους. Εκστράτευσε εναντίον των βαρβάρων στην περιοχή του Πόντου. Τιμώρησε παραδειγματικά την Εύβοια που θέλησε να εγκαταλείψει την Αθηναϊκή Συμμαχία. Το ίδιο έκανε και με τη Σάμο το 441, για την ίδια αιτία. Η τιμωρία μάλιστα της Σάμου ήταν παραδειγματική. Χιλιάδες κάτοικοι του νησιού θανατώθηκαν και το νησί καταστράφηκε.

Η οχύρωση της Αθήνας και η υπερβολική δύναμη που είχε αποκτήσει, ενόχλησαν τη Σπάρτη και η διχόνοια που υπήρχε ανάμεσα στις δυο πόλεις, φούντωσε ξανά. Το 457 οι Σπαρτιάτες με αρκετούς από τους συμμάχους τους, εκστράτευσαν στην Αττική και στην Τανάγρα συγκρούστηκαν με τους Αθηναίους. Η μάχη ήταν τρομερή, με πολλούς νεκρούς και από τις δύο

παρατάξεις. Στη μάχη αυτή είχαν την υπεροχή οι Σπαρτιάτες, αλλά κατάλαβαν ότι δεν ήταν καθόλου εύκολη η υπόθεση να δαμάσουν τους Αθηναίους. Λίγους μήνες αργότερα, σε μια καινούργια μάχη που έγινε ανάμεσα στους Αθηναίους και τους συμμάχους της Σπάρτης, οι δεύτεροι έπαθαν πραγματική συντριβή. Με τον αέρα αυτής της νίκης ο Περικλής πολιόρκησε την Αίγινα και δεν άργησε να την κατακτήσει. Νίκησε σε μια ακόμα μάχη τους αιώνιους εχθρούς της Αθήνας, τους Μεγαρείς.

Κάθε χρόνο οι Αθηναίοι ανανέωναν την εκλογή του Περικλή στη θέση του Άρχοντα στρατηγού. Έτσι, μπορούσε άνετα να πραγματοποιεί τα μεγάλα του σχέδια. Η Αθήνα, με τις πολλές αποικίες, με την ακατανίκητη ναυτική της δύναμη και το άφθονο χρήμα των φόρων που πλήρωναν οι... αναγκαστικοί σύμμαχοι της, είχε γίνει η πλουσιότερη πόλη. Αποφάσισε λοιπόν ο Περικλής να ομορφύνει την πόλη του, να χτίσει μεγάλους και λαμπρούς ναούς και μνημεία αθάνατα, να στήσει αγάλματα σμιλεμένα από τα θεϊκά χέρια καλλιτεχνών που ζούσαν και δούλευαν στην Αθήνα. Αποφάσισε να ξαναχτίσει την καταστρεμμένη από τους Πέρσες Ακρόπολη, με τέτοιους ναούς που την αίγλη τους να μη μπορέσει καμιά πόλη να τη φτάσει.

Αυτά τα ασύγκριτα δημιουργήματα της κλασικής τέχνης πέρα στήθηκαν πάνω στο βράχο της Ακρόπολης - και που τα σημερινά ερείπια τους μας δίνουν ολοκάθαρη την εικόνα του μεγαλείου τους - αποτελούν την ολοκάθαρη σφραγίδα μιας δυνατής, πλούσιας και σοφής πόλης. Της πόλης της Αθήνας. Αλλά αποτελούν και τη σφραγίδα ενός μεγάλου ηγέτη με θαυμαστές ικανότητες.

Από το 450 άρχισε τα σχέδια για τα μνημεία της Ακρόπολης ο Περικλής. Σκόπευε να χτίσει ναούς αντάξιους σε μια πόλη σαν την Αθήνα και, προπαντός, ένα ναό υπέρλαμπρο για να τιμήσει την Αθηνά, την προστάτιδα της πόλης. Χρήματα είχε αρκετά από το συμμαχικό ταμείο. Είχε και εκλεκτούς συνεργάτες, καλλιτέχνες, αρχιτέκτονες και τεχνίτες. Εκείνο που χρειαζόταν για να γίνουν τα έργα, ήταν η ειρήνη. Πρότεινε στη Σπάρτη μια συνθήκη ειρήνης, που να κρατούσε τριάντα χρόνια. Η Σπάρτη δέχτηκε. Έτσι, τα έργα που είχαν αρχίσει πάνω στο βράχο της Ακρόπολης το 447, πήραν πιο έντονο ρυθμό. Είναι πραγματικά ευτύχημα που η κατάλληλη πόλη, την κατάλληλη εποχή, βρήκε τον πιο κατάλληλο ηγέτη της...

Κανείς δεν θα μπορούσε να φανταστεί ότι αυτά τα μεγάλα, τα αριστουργηματικά και πολυδάπανα έργα θα τελείωναν τόσο νωρίς. Οι Αθηναίοι πίστευαν ότι δεν θα ζήσουν για να τα καμαρώσουν. Κι όμως, η Ακρόπολη, η τέλεια, η ασύγκριτη Ακρόπολη, με τα περιορισμένα τεχνικά μέσα της εποχής και σε περιόδους πολέμου, ήταν έτοιμη μέσα σε σαράντα χρόνια! Οι Αθηναίοι, περήφανοι γι' αυτό το μεγαλούργημα, ανέβαιναν συνέχεια στον ιερό βράχο να την καμαρώσουν, να τη θαυμάσουν, να τη χαρούν. Το όνειρο του Περικλή να δώσει τέτοια ομορφιά στην Αθήνα, ώστε να μη μπορεί να συγκριθεί με καμιά άλλη πόλη, έγινε πραγματικότητα.

Ήταν ένα θαύμα του Περικλή. Ένα θαύμα των άξιων συνεργατών του, του Φειδία, του Ικτίνου, του Καλλικράτη, του Μνησικλή και τόσων άλλων ακόμα. Ένα θαύμα των Αθηναίων που

εργάστηκαν τόσα χρόνια για να το τελειώσουν. Αλλά, ας μην ξεχνάμε, όταν αντικρίζουμε αυτά τα κλασικά ερείπια, ότι το θαύμα της Ακρόπολης οφείλεται και στην Πάρο και στη Νάξο, στην Εύβοια, στη Σάμο, και σε τόσα ακόμα νησιά του Αιγαίου, σε τόσες ακόμα πόλεις, που πρόσφεραν χρήμα, αλλά και αίμα και δάκρυα, στα ταμεία της Αθήνας... Η Ακρόπολη δεν ανήκει μόνο στην Αθήνα. Ανήκει σε όλη την Ελλάδα!

Από το 461 που αναδείχτηκε αρχηγός του Δημοκρατικού κόμματος ο Περικλής, μέχρι το θάνατο του, το 429, πέρασαν τριάντα χρόνια. Στο διάστημα αυτό η Αθήνα έφτασε στον κορυφώνα της ακμής της. Ήταν πλούσια και δυνατή, όμορφη και γεμάτη δόξα. Έγινε ακόμα η πόλη του πνεύματος και της τέχνης. Εκτός από τους Αθηναίους φιλόσοφους, δεκάδες άλλοι, απ' όλα τα μέρη της Ελλάδας, ήρθαν να μείνουν και να διδάξουν στην Αθήνα. Ταλαντούχοι γλύπτες και ζωγράφοι δημιούργησαν εργαστήρια από τα οποία βγήκαν θαυμαστά έργα τέχνης. Σπουδαίοι συγγραφείς και ποιητές, σαν το Σοφοκλή και τον Ευριπίδη, έγραψαν τραγωδίες που έμειναν αθάνατες και παίζονται ως την εποχή μας. Το θέατρο αγαπήθηκε όσο σε καμιά άλλη πόλη. Δεινοί ρήτορες αιχμαλώτιζαν με την ομορφιά του λόγου τα πλήθη. Αρχιτέκτονες φωτισμένοι ύψωσαν κτίρια θαυμαστά, με ταιριασμένη την τέχνη, την αντοχή, την πρωτοτυπία και την ομορφιά. Όλοι αυτοί, μέσα στην ατμόσφαιρα της πιο τέλειας Δημοκρατίας και κάτω από την καθοδήγηση ενός άξιου ηγέτη, δημιούργησαν τον αθάνατο κλασικό πολιτισμό της Αθήνας.

Αυτά τα τριάντα χρόνια που τα φώτισε το λαμπερό άστρο του Περικλή, ήταν μια χρυσή εποχή για την Αθήνα. Γι' αυτό και πήρε την ονομασία "Ο χρυσός αιώνας του Περικλή". Στην ουσία ο χρυσός αιώνας για την Αθήνα άρχιζε μετά τη νίκη του Μαραθώνα, το 480.

Κοντά στους τόσους άξιους συνεργάτες του Περικλή, θα πρέπει να αναφέρουμε και μια γυναίκα, που του πρόσφερε με το πνεύμα και την ομορφιά της έμπνευση και δύναμη. Ήταν η Ασπασία από τη Μίλητο. Για χάρη της ο Περικλής χώρισε την πρώτη του γυναίκα. Ήταν μοναδική όχι μόνο στην ομορφιά, αλλά και στο βαθύ και σπινθηροβόλο πνεύμα της, καθώς και στην καλλιτεχνική της κατάρτιση. Πολλοί υποστηρίζουν ότι η έμπνευση και η φιλοδοξία της Ασπασίας ήταν εκείνη που έδωσε πολλές ιδέες για να δημιουργηθεί το θαύμα της Ακρόπολης. Ο Περικλής την αγαπούσε τόσο πολύ, ώστε όταν το 430 οι Αθηναίοι την έσυραν στο δικαστήριο με πολλές κατηγορίες, την υπερασπίστηκε με πάθος και δεν ντράπηκε να κλάψει σαν μικρό παιδί μπροστά στους δικαστές και να τους πείσει για την αθωότητα της.

Τριάντα χρόνια κράτησε λοιπόν η μεγάλη ακμή της Αθήνας. Κι ήρθε η αναπόφευκτη παρακμή... Τίποτε δεν μένει σταθερό και αναλλοίωτο για πολύ καιρό σ' αυτή τη ζωή. Το ίδιο συνέβη και στην Αθήνα, και στον Περικλή. Αιτία της παρακμής τους ήταν ο φοβερός Πελοποννησιακός πόλεμος. Η σύγκρουση των δύο μεγαλύτερων πόλεων της αρχαίας Ελλάδας. Της Αθήνας και της Σπάρτης, που γύρω τους είχε συγκεντρωθεί σχεδόν ολόκληρη η υπόλοιπη Ελλάδα, χωρισμένη σε δύο στρατόπεδα. Τη σύγκρουση αυτή την είχε προβλέψει ο Θεμιστοκλής. Ήταν σχεδόν αναπόφευκτη. Από τη στιγμή που η Αθήνα απέκτησε μεγάλη δύναμη και

κυριάρχησε στο Αιγαίο και στα περισσότερα παράλια, ήταν φυσικό για τη Σπάρτη να ανησυχήσει ότι μια μέρα, αργά ή γρήγορα, θα ζητούσε να κυριαρχήσει σε όλη την Ελλάδα και στην ίδια τη Λακωνία ακόμα.

Έτσι, την άνοιξη του 431, ο βασιλιάς της Σπάρτης Αρχίδαμος έφτασε με μεγάλη συμμαχική δύναμη στην Αττική. Ο Περικλής είχε συγκεντρώσει όλους τους κατοίκους της Αττικής στην Αθήνα, ώστε να είναι ασφαλείς ανάμεσα στα απόρθητα τείχη της. Αποφάσισε να μη δώσει μάχη στη στεριά και να χτυπήσει τη Σπάρτη και τους συμμάχους της με το ναυτικό του. Η Σπάρτη ήταν ανώτερη στο στρατό και η Αθήνα στο ναυτικό.

Η στρατιά των Σπαρτιατών δεν άφηνε τίποτε όρθιο στο πέρασμα της από κάθε γωνιά της Αττικής. Έκαιε τα σπίτια, ξερίζωνε τις ελιές, κατάστρεφε τα σπαρτά. Ερήμωσε κυριολεκτικά την Αττική. Μα την Αθήνα δεν τόλμησε να την πλησιάσει.

Ο Περικλής απάντησε στα χτυπήματα των Σπαρτιατών με το στόλο του, ο οποίος έκανε συχνές επιδρομές στα παράλια της Πελοποννήσου. Ο πόλεμος φούντωσε σιγά - σιγά σε όλη την Ελλάδα. Ένας πόλεμος σκληρός, γεμάτος μίσος για αλληλοκαταστροφή. Η Αθήνα είχε εμπιστοσύνη στον εαυτό της, γιατί και πολλά χρήματα είχαν τα ταμεία της, και οι αποθήκες της ήταν γεμάτες σιτάρι και οι δρόμοι της θάλασσας ήταν ανοιχτοί για κείνη.

Ένα χρόνο περίπου μετά την κήρυξη του πολέμου, έφτασαν στην Αθήνα τα οστά των πρώτων νεκρών. Επί τρεις ημέρες οι Αθηναίοι περνούσαν από μπροστά τους να τα προσκυνήσουν και ν' αποθέσουν πάνω τους λουλούδια, στεφάνια και μύρα. Την τρίτη μέρα, κι ενώ οι γυναίκες συγγενείς των νεκρών μοιρολογούσαν, τα οστά χωρίστηκαν κατά φυλή και τοποθετήθηκαν σε λάρνακες που είχαν φτιαχτεί από ξύλο κυπαρισσιού. Μια λάρνακα ήταν άδεια, σκεπασμένη μόνο με ένα σάβανο. Ήταν αφιερωμένη στους στρατιώτες της Αθήνας που δεν βρέθηκαν τα οστά τους. Έτσι, η πομπή, πένθιμη και επιβλητική, ξεκίνησε για το νεκροταφείο που βρισκόταν κοντά στον Κεραμικό.

Μετά τον ενταφιασμό των νεκρών του πολέμου, οι Αθηναίοι διάλεξαν τον πιο άξιο άνδρα της πόλης τους να εκφωνήσει τον επικήδειο λόγο, ο οποίος ονομαζόταν επιτάφιος. Εκείνη την ημέρα τον επιτάφιο θα τον εκφωνούσε - ποιος άλλος; - ο Περικλής. Ο λόγος του, που ήταν ένας ύμνος για την Αθήνα, για τη Δημοκρατία και για το καθήκον του κάθε πολίτη απέναντι στην πατρίδα του, σώθηκε ολόκληρος και μας τον έδωσε ο Θουκυδίδης στο βιβλίο που έγραψε σχετικά με τον Πελοποννησιακό πόλεμο. Είναι ο περίφημος "Επιτάφιος του Περικλή", ένα πραγματικό και αθάνατο μνημείο της τέχνης του λόγου.

Δεν τολμούσαν οι Σπαρτιάτες να χτυπήσουν την ίδια την Αθήνα, αλλά τη χτύπησε αντί για κείνους ένας άλλος ύπουλος και τρομερός εχθρός. Ήταν ο λοιμός. Μια φοβερή και θανατηφόρος επιδημία απλώθηκε στην Αθήνα. Ψηλός πυρετός και κοιλιακές ενοχλήσεις ήταν τα κύρια συμπτώματα της. Ήταν τύφος; Ήταν πανώλης; Κανείς δεν έμαθε ποτέ. Κι ήταν τόσοσ ο συνωστισμός μέσα στην πόλη, μια και είχαν συγκεντρωθεί εκεί όλοι οι κάτοικοι της Αττικής, που

δεν μπορούσε να προφυλαχτεί κανένας. Δεκάδες κι εκατοντάδες Αθηναίοι έχαναν κάθε μέρα τη ζωή τους. Ήταν λιγοστοί εκείνοι που τους χτυπούσε η επιδημία και κατάφερναν να επιζήσουν.

Οι Αθηναίοι ήταν πάντοτε γενναίοι απέναντι στους αντιπάλους τους. Αλλά τώρα, ποια γενναιότητα να δείξουν απέναντι σ' αυτόν τον ύπουλο και αόρατο εχθρό, που δεν έκανε καμιά διάκριση ανάμεσα σε νέους, γέρους και παιδιά; Το πένθος και ο πανικός του θανάτου απλώθηκε στην όμορφη πόλη. Ο ίδιος ο Περικλής έχασε την αδελφή του και τα δυο του παιδιά, τον Ξάνθιππο και τον αγαπημένο του Πάραλο. Με το θάνατο του Πάραλου δεν άντεξε. Έπεσε πάνω στη νεκρική του κλίνη και σπάραζε ώρες ολόκληρες.

Αλλά για τον ευτυχισμένο για πολλά χρόνια αυτόν ηγέτη, ήρθαν κι άλλα τρομερά χτυπήματα. Οι Αθηναίοι που έχασαν τις ξέγνοιαστες ειρηνικές μέρες και αντιμετώπιζαν τη φρίκη του πολέμου και τον πανικό της επιδημίας, άρχισαν να κατηγορούν τον Περικλή ότι δική του ήταν η ευθύνη για τη σύγκρουση με τη Σπάρτη, ότι αυτός ήταν η αιτία για τα φοβερά δεινά που αντιμετώπιζε η πόλη τους. Κι εκείνοι που επί τόσα χρόνια τον ακολουθούσαν και τον λάτρευαν, τον οδήγησαν τώρα μπροστά στο δικαστήριο να τον τιμωρήσουν.

Ο Περικλής παρουσιάστηκε στους δικαστές τσακισμένος από το πένθος και από την αρρώστια που τον βασάνιζε εδώ και αρκετό καιρό. Υπερασπίστηκε με σθένος τον εαυτό του και την πολιτική του και κατάφερε να τους πείσει ότι την ευθύνη του πολέμου την έφερε η Σπάρτη και όχι η Αθήνα. Ο Περικλής αθωώθηκε. Μα οι Αθηναίοι τον τιμώρησαν με άλλο τρόπο. Δεν τον διάλεξαν αυτή τη φορά, ύστερα από τριάντα περίπου χρόνια, Άρχοντα στρατηγό. Όμως, πολύ σύντομα, μετάνιωσαν. Όταν η επιδημία άρχισε κάπως να κοπάζει κι όταν ο Μακεδόνας βασιλιάς μπήκε στην Αθηναϊκή Συμμαχία και πρόσφερε δύναμη και ηθικό στην Αθήνα, οι Αθηναίοι ξανάδωσαν στα χέρια του Περικλή τις τύχες της πόλης τους. ; Άλλωστε, δεν ήταν κανένας άλλος τόσο άξιος για να τον αντικαταστήσει. Τον ξαναδιάλεξαν

Άρχοντα στρατηγό. Και για να του εκδηλώσουν την ευγνωμοσύνη τους, η Εκκλησία του Δήμου έδωσε πολιτικά δικαιώματα στο γιο του τον Περικλή, που είχε αποκτήσει με την Ασπασία. Τον έκαναν δηλαδή Αθηναίο πολίτη.

Όμως, αυτή η χαρά που του πρόσφεραν οι Αθηναίοι ήταν η τελευταία. Εξασθενημένος τρομερά από την αρρώστια που τον βασάνιζε τόσο καιρό, ο Περικλής δεν άντεξε. Η επιδημία τον σκότωσε και κείνον, έτσι όπως σκότωσε τα δυο παιδιά του και τριάντα περίπου χιλιάδες Αθηναίους.

Ο μεγάλος, ο άριστος και ολοκληρωμένος ηγέτης της Αθήνας, ο Ολύμπιος Περικλής, πέθανε. Μαζί του έπαιρνε τέλος και ο χρυσός αιώνας της πόλης και άρχιζε η παρακμή της...